УДК 811.161.2’367’42:82.09
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.2.9

ПОВТОР ЯК СТИЛІСТИЧНО-РИТОРИЧНА ФІГУРА СИНТАКСИСУ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ІВАНА ФРАНКА «ЗІВ’ЯЛЕ ЛИСТЯ»)

REPETITION AS A STYLISTIC-RHETORICAL FIGURE OF SYNTAX (BASED ON MATERIAL FROM THE IVAN FRANKO COLLECTION «WITHERED LEAVES»)

Попович Н.М.,
orcid.org/0000-0001-6522-3908
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті представлено результати комплексного дослідження стилістичних фігур синтаксису в поетичній збірці Івана Франка «Зів’яле листя». Актуальність теми зумовлена необхідністю глибокого вивчення специфічних мовних засобів, які дозволяють автору виходити за межі стандартних синтаксичних норм для передачі гранично складних емоційних станів та інтелектуальних рефлексій. Стилістичні-риторичні фігури синтаксису у Франковому тексті виконують не лише традиційну декоративну роль «оздоби мовлення», а є потужним інструментом індивідуалізації авторського голосу та розкриття глибинної психології ліричного героя.

Основну увагу в роботі зосереджено на детальному аналізі розгалуженої системи повторів, зокрема анафори, епіфори, анепіфори та епанафори. Доведено, що ці фігури формують унікальний ритміко-мелодійний малюнок ліричної драми та виступають ключовими засобами її композиційної цілісності. Окремо висвітлено функціональне навантаження рефренів та лейтмотивів, які акцентують увагу на стрижневих ідеях твору, як-от мотив без надії, «убійства серця» та екзистенційної розпуки. Повтори виконують подвійну функцію: 1) вони фіксують увагу читача на ключових образах; 2) водночас виступають засобами композиції, скріплюючи частини твору в єдине ціле через специфічну мелодію та ритм.

У межах дослідження проаналізовано, як повтор фіксує увагу читача на певних лексемах, посилюючи їхній емоційний вплив і вносячи суб’єктивні зміни у сприйняття художньої ситуації. Описано випадки синтаксичного зближення з фоностилістикою, де повторення звуків та основ слів поглиблює поетичний образ. Розглянуто роль лейтмотиву (зокрема на прикладі вірша «Не надійся нічого») як наскрізної думки та естетичного кредо автора, що розкриває підтекст і концепцію всієї ліричної драми.

Стаття демонструє, що стилістичний синтаксис Івана Франка є невід’ємною частиною його індивідуального стилю та основним способом моделювання складного внутрішнього світу людини.

Ключові слова: стилістичні фігури, поетичне мовлення, анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, рефрен, лейтмотив.

The article presents the results of a comprehensive study of stylistic figures of syntax in Ivan Franko’s poetry collection «Withered Leaves». The relevance of the topic is due to the need for a deep study of specific linguistic means that allow the author to go beyond standard syntactic norms to convey extremely complex emotional states and intellectual reflections. Stylistic and rhetorical figures of syntax in Franko’s text perform not only the traditional decorative role of «speech embellishment», but are a powerful tool for individualizing the author’s voice and revealing the deep psychology of the lyrical hero.

The main attention in the work is focused on a detailed analysis of the extensive system of repetitions, in particular anaphora, epiphora, anepiphora and epanaphora. It is proved that these figures form a unique rhythmic and melodic pattern of lyrical drama and act as key means of its compositional integrity. The functional load of refrains and leitmotifs, which emphasize the core ideas of the work, such as the motif of hopelessness, «heartbreak» and existential despair, is separately highlighted. Repetitions perform a double function: 1) they fix the reader’s attention on key images; 2) at the same time act as means of composition, fastening parts of the work into a single whole through a specific melody and rhythm.

The study analyzes how repetition fixes the reader’s attention on certain lexemes, enhancing their emotional impact and introducing subjective changes in the perception of the artistic situation. Cases of syntactic rapprochement with phonostylistics are described, where the repetition of sounds and word bases deepens the poetic image. The role of the leitmotif (in particular, on the example of the poem «Do not hope for anything») is considered as a through thought and aesthetic credo of the author, revealing the subtext and concept of the entire lyrical drama.

The article demonstrates that Ivan Franko’s stylistic syntax is an integral part of his individual style and the main way of modeling the complex inner world of a person.

Key words: stylistic figures, poetic speech, anaphora, epiphora, anepiphora, epanaphora, refrain, leitmotif.

Постановка проблеми полягає у визначенні ролі та функціонального навантаження стилістичних фігур синтаксису як засобів індивідуалізації авторського мовлення та відтворення глибокого психологічного стану ліричного героя в межах поетичної драми.

Основними аспектами цієї проблеми є:

1) недостатність стандартних мовних засобів (звичайних синтаксичних конструкцій часто буває замало для передачі складних смислових і емоційних відтінків, що спонукає автора до використання специфічних фігуральних виразів);

2) специфіка поетичного мовлення (у віршованих творах стилістичні фігури виконують не лише декоративну функцію («оздоба мовлення»), а й збагачують текст синтаксичними синонімами та підсилюють його образно-виражальну функцію);

3) індивідуалізація та емоційність (стилістичні фігури (анафора, епіфора, градація, антитеза тощо) покликані увиразнити художнє зображення та наповнити його емоційними нюансами, що є критично важливим для збірки «Зів'яле листя»);

4) відтворення образу автора (синтаксичні засоби слугують інструментом для розкриття психології та способу мислення персонажа, допомагаючи читачеві розпізнати характер і голос самого автора);

5) композиційна роль (повтори та інші фігури не лише створюють ритм і мелодію, а й виступають засобами побудови цілісної композиції твору).

Аналіз досліджень і публікацій. Постановка завдання. Стилістичний синтаксис і фігури експресивного синтаксису в художніх текстах досліджували І. Чередниченко, В. Русанівський, С. Єрмоленко, Н. Сологуб, М. Пилинський, Л. Мацько, В. Чабаненко, П. Дудик, В. Кононенко, В. Мельничайко, А. Коваль, О. Пивоваров, О. Ткач, Н. Тоцька, І. Баран, М. Піхота, І. Завальнюк, Н. Куршина, О. Матвійчук, О. Вінтонів А. Заяць, О. Межов та ін. Стилістичні параметри синтаксису художньої прози, аспекти їх аналізу чітко сформульовано та узагальнено в працях С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Білодіда, А. Загнітка, С. Шабат-Савки та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вершинною постаттю літературного процесу 70-90 рр. XIX ст. була постать Івана Франка. Діяч, що уособлює цілу епоху української культури, один із найвидатніших письменників слов'янських народів: ім'я, що здобуває все ширшу світову славу. Найважчі роки в житті письменника дали свої плоди. З-під його пера вийшла збірка поезій «Зів'яле листя».

Мова збірки Івана Франка «Зів'яле листя» є зразком поетичного мовлення, в якому постійно чути голос самого автора. Розпізнати природу і характер його мови допомагають стилістичні фігури. Стилістичні фігури є одиницею стилістичного синтаксису. Вони посилюють образно-виражальну функцію мови, збагачують мову синтаксичними синонімами.

Особливо значна художня роль стилістичних фігур у віршованих творах.

«Літературознавчий словник-довідник» подає таке визначення «Стилістична фігура – це незвичні синтаксичні звороти, що порушують мовні норми, вживаються задля оздоби мовлення. С. ф. досить поширені в поезії, покликані не лише індивідуалізувати мовлення автора, а й збагатити його емоційними нюансами, увиразнити художнє зображення. С. ф, яка ще називається фігурою поетичного мовлення (анафора, епіфора, кільце, паралелізм, градація, еліпсис, хіазм, інверсія, анаколуф тощо), слід відрізняти від тропів, які будуються не за синтаксичним принципом [6, с. 641].

Інколи буває недостатньо звичайних синтаксичних засобів для передачі смислових відтінків мови – і вони доповнюються фігурами чи фігуральними виразами. Зміст і роль фігур відомі лише з контексту.

З багатьох видів і різноманітних форм стилістичних фігур письменник добирає такі синтаксичні та інтонаційні засоби, які найбільше та найповніше, найточніше і найвиразніше реалізують образну думку, його уяви і спроби бачення світу. Деколи письменник добирає фігури так, щоб вони розкривали психологію і спосіб мислення, погляд на життя і форму висловлювання, характерні для персонажа твору.

Вживання стилістичних фігур в збірці «Зів'яле листя» І. Франка стилістично збалансовано. У ній є місце для всього арсеналу стилістичних фігур: анафори, епіфори, анепіфори, епанафори, полісиндетону, асиндетону, градації, синтаксичного паралелізму, синтаксичної антитези, риторичних питань і відповідей, риторичного звертання. У нашому дослідженні ми акцентуємо увагу на повторі. Важливе місце у використанні стилістичних фігур посідає риторика.

Повтор – це стилістична фігура, яка утворюється шляхом нагромадження певних мовних елементів у межах одного висловлення. Цими повторюваними елементами можуть бути і слова, і словосполучення. Вплив цієї фігури на слухачів і читачів перевірений давно. Повторення того самого слова чи словосполучення вносить у його сприймання певні зміни – об'єктивні та суб'єктивні. Повтор фіксує увагу читача на певних словах, посилює їх емоційний вплив.

У збірці «Зів'яле листя» І. Франка є чимало різновидів повторів: анафора, епіфора, рефрен,

лейтмотив, ампліфікація. Стрижневою є група повторів, які займають певну визначену позицію в рядку, строфі абзаці, у творі загалом.

1. *Анафора* (anaphora – «піднесення») будується на повторюваних початках суміжних уривків мовлення. Наприклад:

1). ***Твої очі**, як те море*
Супокійне, світляне:
Серця мого давнє горе,
Мов пилинка, в них тоне.
***Твої очі**, мов криниця*
Чиста на перловім дні
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені (11, с.115).

2). ***Нехай ти тінь**, що гине десь,*
***Мана**, луда – одначе*
Чому ж без тебе серце рвесь,
Душа болить і плаче?
***Нехай ти тінь**, **мана**, дім з карт*
І мрія молодеча,
Без тебе жить – безглуздий жарт,
І світ весь – порожнеча (11, с.136).

Повтор на початку строфи увиразнює поетичний образ, акцентує на ньому увагу. Порівняймо ще, наприклад:

1). ***Чує серце**, що в тій хвилі*
Весь мій рай був тут – отсе!
Два-три слова, щирі, милі
І гарячі, були б в силі
Задержать його на все.
***Чує серце**, що програна*
Ставка вже не верне знов…
Щось щемить в душі, мов рана:
Се блідая, горем п'яна,
Безнадійная любов (11, с.114).

2). ***Ти плачеш**. Сліз гірких потоки*
На твойому лиці блідому
Лишають слід свій – не глибокий,
Та замітний вже оку мому.
***Ти плачеш**. Ти, що відіпхнула*
Любов мою, як сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любові хоч би крапелину (11, с.121).

2. *Епіфора* (гр. epiphora – «повторення», «винесення на кінець») будується на повторюваних мовних елементах, наприкінці суміжних синтаксичних одиниць. Що до синтаксичної будови протилежна анафорі. І. Франко досить часто нею послуговується. Наприклад:

Тільки я стою та зорі
Що високо там горять,
Не втікають, мов на доказ,
***Що є в світі стійкість, лад**.*
І сміються вічні зорі,
Іронічно миготять
«Ми і ти!» – неправда? – доказ,
Що є в світі стійкість, лад (11, с. 132).

Епіфора підсилює думку, наче готує остаточне рішення героя. Наприклад:

…Коли б один бачив
Се диво, а не сотня свідків, сам він
З часом собі би вірить перестав,
Сам він з часом на тому би спинився,
Що се був сон.
Се мого серця драма!
Якби не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу
І той промінчик ясної надії,
Що блис мене тоді, – присяг би нині,
***Що се був сон**, надсянська легенда* (11, с.126).

3. *Анепіфора* (гр. anepiphora – кільце строфи) – стилістична фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа, цілий поетичний твір) має однаковий початок і кінець. Наприклад:

***Сипле, сипле, сипле сніг**.*
З неба сірої безодні
Міріадами летять
Ті метелики холодні.
Одностайні, мов жура,
Зимні, мов лихая доля,
Присипають все життя,
Всю красу лугів і поля.
Білий килим забуття,
Одубіння, отупіння
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріння.
Сипле, сипле, сипле сніг,
Килим важче налягає…
Молодий вогонь в душі
Меркне, слабне, погасає (11, с.138-139).

Повторюватись можуть, крім слів і словосполучень, окремі звуки, а також окремі слова, їх основи (зі зміною або без зміни звукового складу). У цьому плані стилістичний синтаксис зближується з фоностилістикою. «***Сипле, сипле, сипле сніг***» є одночасно повтором з об'єктивним сприйняттям ситуації та анепіфорою.

4. *Епанафора* (композиційний стик) – це стилістична фігура, яка полягає у повторенні на початку нового речення слів, якими закінчилося попереднє речення. Наприклад:

«***Вона!***» *– із уст одне те слово присло,*
Та в нім була магічна міць страшна!
Мов камінь млиновий, за шию тисло
*Мене одно се словечко: «**Вона**!»*

***Вона**, ся гарна квітка «сан царівни»,*
Котрої розцвітом втішався я,
Котрої запах був такий чарівний,
Що й досі п'яна ним душа моя!
***Вона**, котрій я все бажав віддати,*
Весь скарб душі, всі думи, всі чуття,
Котрої слід я рад був цілувати,
В котрій вбачав красу і ціль буття (11, с.122-123).

У цьому прикладі, крім апанафори є ще одна стилістична фігура – анафора.

У поетичних творах різні види повторів створюють специфічну мелодію, ритм, а оскільки ритм скріплює частини в єдине поетичне ціле, то повтори є водночас і засобом композиції. Композиційну роль у поезії відіграють також кільцеві повтори (анепіфори), рефрен, лейтмотив.

5. *Рефрен* – різновид епіфори. У поезії це строфа або частина строфи, що повторюється на площині тексту, об'єднуючи його смислово й експресивно. Наприклад:

Годі вгрибляться у рану затрутую,
Годі благать о любов.
З кождою строфою, з кождою нутою
Капає з серденька кров.
З кождою строфою, з кождою нутою
Слабшає відгомін твій…
Пісне, напоєна горем-отрутою,
Час тобі вже на спокій (11, с.152).

Тут за допомогою рефрену автор наголошує найважливішу думку. І. Франко привертає увагу читача, а пізніше підсилює її анафоричним повтором.

6. *Лейтмотив* – наскрізна думка тексту, естетичне кредо автора, висловлене тотожним (або схожим за складом) лексичним комплексом; вплив його на читача більший, ніж вплив окремого слова. Лейтмотив може бути висловлений окремою лексемою, словосполученням, реченням (або навіть групою речень).

Лірична драма «Зів'яле листя» складається із так званих трьох «жмутків» (частин). У першому «жмутку» лейтмотивом є вірш «Не надійся нічого». Герой шукає надію, опору, розуміння і відповіді на свої почуття на протязі всього твору.

«Не надійся нічого»
Як ти могла сказати се так рівно,
Спокійно, твердо? Як не задрижав
Твій голос в горлі, серце в твоїй груді
Биттям тривожним не заглушило ті
*Слова страшні: **«Не надійся нічого!»***
***Не надійся нічого!** Чи ти знаєш,*
Що ті слова – найтяжчая провина,
Убійство серця, духу і думок
Живих і ненароджених? Чи в тебе
При тих словах не ворухнулась совість?
***«Не надійся нічого!»** Земле-мамо!*
Ти, світе ясний? Темноту нічна!
Зірки і люди! Чим ви всі тепер?
Чим я тепер? О, чом не пил бездушний?
Чом не той камінь, не вода не лід?
Тоді б не чув я пекла в своїй груді,
І в мізку моїм не вертів би нор
Черв'як неситий, кров моя кипуча
В гарячці лютій не дзвонила б вічно
*Ти слів страшних: **«Не надійся нічого»*** (11, с.115).

Термін «лейтмотив» запозичений з музикознавства, де його запровадив німецький композитор Р. Вагнер (XIX ст.). Лейтмотив глибше розкриває концепцію твору, вказує на його підтекст.

Висновки. Стилістичні фігури у збірці Івана Франка «Зів'яле листя» виступають не просто «оздобою мовлення», а є важливим засобом індивідуалізації авторського голосу та вираженням емоційних нюансів, які неможливо передати звичайними синтаксичними засобами. Вони допомагають розкрити психологію, спосіб мислення та специфічний погляд на життя ліричного героя.

Повтори виконують подвійну функцію: 1) вони фіксують увагу читача на ключових образах; 2) водночас виступають засобами композиції, скріплюючи частини твору в єдине ціле через специфічну мелодію та ритм. Рефрени та лейтмотиви (наприклад, «Не надійся нічого») поглиблюють концепцію твору та наголошують на його найважливіших думках.

Отже, усі досліджені фігури синтаксису в поезії І. Франка є способами відтворення цілісного образу автора – особистості вразливої, імпульсивної та розсудливої водночас. Як власне стилістичні, так і риторичні фігури синтаксису у мові поезії І. Франка – не просто засоби образності і ритмізації творів, а способи відтворення самого образу автора: сповненого чуття і відчуття, вразливого і поблажливого, імпульсивного і розсудливого одночасно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баран І. М. Фігури експресивного синтаксису в поетичній творчості Василя Симоненка. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 2. Т. 107. С. 141–147.

2. Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця, 2018. 336 с.

3. Голоюх Л. В. Лінгвостилістика експресивного синтаксису Ю. Іздрика. *Українська мова в сучасному науковому вимірі* : матеріали II Міжнар. наук. конф., 1-2 червня 2023 р. Луцьк, 2023. С. 13–15.

4. Завальнюк І. Експресивний синтаксис прози Михайла Стельмаха. *Українська мова*. 2012. № 3. С. 39–47.

5. Заяць А., Межов О. Фігури експресивного синтаксису в історичному романі «Євпраксія» Павла Загребельного. *Молодіжний науковий вісник факультету філології та журналістики.* 2025. С. 20–23.

6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К. : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.

7. Матвійчук О. М. Експресивний синтаксис. Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов : збірник наукових праць. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2011. С. 221–223.

8. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

9. Піхота М. В. Елементи експресивного синтаксису у творах Олександра Довженка. *Вісник студентського наукового товариства* : збірник наукових праць студентів. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 15. С. 102–105.

10. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови. К. : Либідь, 1992. 248 с.

11. Франко І. Я. Твори в двох томах. Поезія. К. : Дніпро, 1981. Т. 1. 532 с.

12. Шабат-Савка С. Т. Період як маркер інтенцій аргументації в поетичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2018. №33. Т. 1. С.65–68.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026